การเข้าสู่สังคมฐานความรู้ชุมชน ด้วยการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ดร. ฉันทนา เวชโอสถศักดา *

บทคัดย่อ

แนวทางการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) และกรอบทิศทางของการจัดการศึกษาของชาติตามพระราชบัญญัติการศึกษา เน้นการพัฒนาคนให้มีคุณภาพอย่างสมดุลในทุกทิศ ทั้งร่างกาย ความรู้ความสามารถ ทักษะชีวิต คุณธรรม จริยธรรม ซื่อสัตย์ อดทน ขยันหมั่นเพียรมีระบบความคุ้มกันในตัวที่ดีมีความพร้อมที่จะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในทุกระดับ ซึ่งเป็นการเตรียมคนเข้าสู่สังคมแห่งการเรียนรู้หรือสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้

รัฐได้เตรียมความพร้อมในการพัฒนาคนให้มีลักษณะดังกล่าวโดยการปฏิรูประบบการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยให้มีการจัดการศึกษาทั้งแบบในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยการจัดการศึกษาได้ยึดหลักผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง หลักการเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ตลอดชีวิต เน้นการสร้างพลังความคิด สร้างสรรค์การสร้างนิสัยรักการอ่าน นอกจากนี้รัฐยังต้องพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ประเภทต่าง ๆ ทั้งในระบบโรงเรียน และชุมชนให้ประชาชนได้เข้าถึง ข้อมูลข่าวสารได้ง่าย เพื่อเป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิต สามารถประยุกต์ใช้ข้อมูลเหล่านั้นได้เป็นประโยชน์ส่วนตัวและส่วนรวมที่จะนำไปสู่การสร้างคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรให้ดีขึ้น และมีทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนให้มีทักษะดังกล่าวมาแล้วองค์ประกอบสำคัญส่วนหนึ่ง คือต้องทำให้ประชาชนในทุกระดับ ทุกชุมชน ต้องได้รับข้อมูลข่าวการเรียนรู้ และการปรับตัวให้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก รัฐบาลได้จัดแหล่งเรียนรู้ในชุมชนมาตั้งแต่ปี 2515 ในลักษณะที่อ่านหนังสือพิมพ์ภายในหมู่บ้าน และได้ปรับปรุงมาเป็นลำดับจนเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ในปัจจุบัน จากการประเมินแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่ผ่านมา พบว่า มีปัญหาทั้งในด้านการบริหารจัดการ และงบประมาณสนับสนุน และในแง่ของคุณภาพพบว่าแหล่งเรียนรู้เหล่านี้ไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง เพราะเป็นการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้นั้นเป็นการจัดตั้งแบบสั่งการ (Top down approach) และขาดนโยบายการทำงานที่ต่อเนื่องของรัฐ ผู้ปฏิบัติงานไม่มีความรู้เรื่องการจัดการแหล่งเรียนรู้ดีพอ ผลจากการศึกษานำไปสู่ข้อเสนอแนะในการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยใช้วิธีการพัฒนาแบบล่างขึ้นบน (Bottom-up approach) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ต้องทำงานร่วมกับชุมชน ใช้วัฒนธรรมชุมชนความเป็นอยู่จริงของคนในชุมชน เป็นเครื่องมือให้ชุมชนมาร่วมกลุ่มเพื่อมองปัญหาร่วมกัน ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างแหล่งเรียนรู้ที่ใช้ได้จริงในชุมชน

* อาจารย์ สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ คณะวิทยาการสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทนำ

มีหลักฐานหลายอย่างที่ชี้ให้เห็นว่าสังคมไทยได้พัฒนาตัวเองเข้าสู่สังคมฐานความรู้ซึ่งหลักฐานที่สำคัญคือการกล่าวถึงลักษณะของสังคมฐานความรู้ของไทยได้ปรากฏให้เห็นชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กล่าวคือ การพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ได้กำหนดทิศทางขึ้นบนพื้นฐานเพื่อเสริมสร้างทุนทางสังคมทุนเศรษฐกิจและทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เข้มแข็งอย่างต่อเนื่อง โดยยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา" ทั้งนี้ได้นำ "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชการปัจจุบันมาเป็นแนวทางปฏิบัติ เพื่อมุ่งให้เป็น "สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน (Green and Happiness Society)" ดังนั้นยุทธศาสตร์การพัฒนาคนและสังคมไทยจึงเน้นความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพคน เนื่องจากว่า "คน" เป็นเป้าหมายสำคัญที่เป็นผู้ได้รับผลประโยชน์และผลกระทบจากการพัฒนา อีกทั้งเป็นกำลังที่ขับเคลื่อนการพัฒนาเพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายที่ต้องการ จึงจำเป็นต้องพัฒนาคุณภาพคนในทุกมิติอย่างสมดุล ทั้งจิตใจ ร่างกาย ความรู้และทักษะความสามารถ เพื่อให้เพียบพร้อมทั้งด้าน "คุณธรรม" และ "ความรู้" ซึ่งจะนำไปสู่การคิดวิเคราะห์อย่าง "มีเหตุผล" รอบคอบและระมัดระวัง ด้วยจิตสำนึกในศีลธรรมและ "คุณธรรม" ทำให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและสามารถตัดสินใจโดยใช้หลัก "ความพอประมาณ" ในการดำเนินชีวิตอย่างมีจริยธรรม ซื่อสัตย์สุจริต อดทนขยันหมั่นเพียร เป็นการเตรียมความพร้อมให้กับคนเพื่อที่จะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ซึ่งน่าจะเป็น "ระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี" ต่อการมีผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ที่จะส่งผลต่อการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีและมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม อยู่ในครอบครัวที่อบอุ่นและสังคมที่สงบสันติสุข ขณะเดียวกันเป็นพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจให้มีคุณภาพมีเสถียรภาพและเป็นธรรม รวมทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เป็นฐานการดำรงชีวิตและการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนนำไปสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549)

การเตรียมความพร้อมหรือพัฒนาคนให้เป็นทุนของสังคมที่ดีมีคุณภาพนั้น การจัดการศึกษาของคนในชาตินับเป็นปัจจัยสำคัญซึ่งรัฐบาลไทยได้ให้ความสำคัญกับการปฏิรูประบบการศึกษาเพื่อให้สอดรับกับการพัฒนาของสังคมโลกจึงทำให้รัฐบาลไทยทบทวนแนวทางการจัดการศึกษาของชาติ ซึ่งทำให้มีการปฏิบัติรูปการศึกษาครั้งใหญ่ในปี 2542

การปฏิรูปการศึกษากับสังคมแห่งการเรียนรู้

จากผลกระทบของความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศการสื่อสาร เศรษฐกิจ และแผนพัฒนาประเทศเป็นแรงผลักดันให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นชัดเจนถึงการเตรียมความพร้อมของแต่ละประเทศที่จะก้าวไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ และสังคมเศรษฐกิจ ฐานความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชบัญญัติการศึกษาของไทย ปี พ.ศ. 2542 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวงการศึกษาของไทยเป็นอย่างมาก พระราชบัญญัติการศึกษา ปี พ.ศ. 2542 และ พ.ศ. 2550 มีหลักการจัดการศึกษาทั่วไปที่มุ่งส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชนทุกเพศทุกวัย มีการจัดการศึกษาแบบในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย ซึ่งมาตรา 25 รัฐต้องจัดหา ส่งเสริมดำเนินการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬา และนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่น ๆ อย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ มาตรา 29 กระบวนการจัดการศึกษา ยึดหลักการมีส่วนร่วมของบุคคลครอบครัว ชุมชน องค์กรของ

เอกชน และของรัฐ สถาบันการปกครอง สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันทางสังคม เน้นการผู้เรียนเป็นหลัก ซึ่งสามารถเรียนรู้ได้ทุกที่ ทุกเวลา เพื่อให้คนไทยมีนิสัยใฝ่เรียน และเรียนรู้ได้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง และมาตรา 66 ผู้เรียนมีสิทธิในการพัฒนาขีดความสามารถในการใช้เทคโนโลยีทางการศึกษา เพื่อใช้เทคโนโลยีสารสนเทศแสวงหาความรู้ได้อย่างต่อเนื่อง และตลอดชีวิต (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2545; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ม.ป.ป.)

ฉะนั้นสรุปได้ว่า ปฏิรูปการเรียนรู้ โดยยึดหลักผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง หลักการเรียนรู้ด้วยตนเองและหลักการเรียนรู้ด้วยชีวิต เน้นพลังความคิดสร้างสรรค์ การสร้างนิสัยรักการอ่าน โดยการจัดให้มีห้องสมุด ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และสื่อการเรียนรู้ประเภทต่างๆ ประกอบกับแผนพัฒนาประเทศได้กำหนดทิศทางในการพัฒนาคนไว้อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะการศึกษามีความสำคัญสูงสุดต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ การศึกษาที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประกอบด้วยกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม ซึ่งคนจะเป็นกลไกที่มีความสำคัญในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจโดยอาศัยความรู้เป็นปัจจัยหลักในการพัฒนา (วิจิตร ศรีสะอ้าน, 2008) อันเป็นการเตรียมความพร้อมประชาชนเข้าสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตามแผนพัฒนาประเทศดังที่กล่าวข้างต้นนั้น

ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ จึงมุ่งพัฒนาคนและสังคมไทยครอบคลุม พัฒนาจิตใจควบคู่กับการพัฒนาการเรียนรู้ของคนทุกกลุ่มทุกวัยตลอดชีวิต พร้อมกับการก้าวสู่โลกของการทำงานและการแข่งขันอย่างมีคุณภาพ สร้างและพัฒนากำลังคนที่เป็นเลิศโดยเฉพาะในการสร้างสรรค์นวัตกรรมและองค์ความรู้ ส่งเสริมให้คนไทยเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จัดการองค์ความรู้ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้สมัยใหม่ตั้งแต่ระดับชุมชนถึงประเทศ สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้นตัวชี้วัดในการให้มีสังคมแห่งการเรียนรู้นั้นประกอบด้วยรู้จักแสวงหา สร้างและใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเป็นรากฐานของความรู้ รู้จักบริหารและจัดการความรู้ให้เป็นระบบ แลกเปลี่ยนความรู้ สร้างเครือข่ายเพื่อประสานความร่วมมือ ทั้งนี้ ชุมชนต้องมีลักษณะ ดังนี้ 1) ท้องถิ่นเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต 2) ประชาชนมีความรู้เป็นฐานในการประกอบอาชีพและดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง สามารถแข่งขันได้ทุกระดับ 3) ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารที่มีคุณภาพเท่าทันเหตุการณ์ สามารถประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนตนและสังคม และ 4) ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสมานฉันท์ อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขที่ยั่งยืน (อัมพร พงษ์กังสนานันท์, ม.ป.ป.)

ดังนั้นประชาชนชาวไทยทุกเพศทุกวัยต้องได้รับการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของคนในชาติ ให้เกิดการเรียนรู้มาก รักการอ่านมากกว่าการพูด รู้วิธีการแสวงหาความรู้ข้อมูลข่าวสารมากขึ้น ไม่เป็นฝ่ายรอรับข้อมูลข่าวสารอย่างเดียวมีการปรับเปลี่ยนค่านิยมในการเรียนรู้ให้ถูกต้องเหมาะสมกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทุกด้านจากสังคมโลก ทั้งในด้านการศึกษา การค้า การลงทุน การเมือง การปกครอง การบันเทิง อีกทั้งปรับตัวเข้าสู่ความเป็นสากลมากขึ้น เพราะกระแสความเป็นสากลของโลก (Internationalization) นั่นคือ ความรู้ต้องเป็นความรู้ที่เป็นสากล และภาษาที่ใช้ในการสื่อสารที่เป็นสากล คือภาษาคอมพิวเตอร์ และ ภาษาอังกฤษรวมทั้งเป็นการเรียนรู้แบบบูรณาการ และมาตราที่ 30 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย กล่าวว่า รัฐเป็นหน่วยงานที่สำคัญที่จะต้องผลักดันและลงมือปฏิบัติให้เกิดความเสมอภาคทางการศึกษา และกระจายการศึกษาไปสู่ภูมิภาคของประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนที่อยู่ห่างไกล ซึ่งเป็นหน้าที่ของรัฐโดยตรงที่จะต้องรับผิดชอบ (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, ม.ป.ป.). กระทรวงศึกษาธิการ กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ โดย

กำหนดเป้าหมายให้บริการระดับหน่วยงานการศึกษานอกโรงเรียนทั้งระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล มีการส่งเสริมและพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมศักยภาพของคนไทย ให้มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้มุ่งสู่คุณภาพชีวิตที่ดี มีเศรษฐกิจพอเพียง ทันเทคโนโลยีมีความสมานฉันท์อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีสุขที่ยั่งยืน โดยการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ประเภทต่างๆ ในชุมชน

แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

กระทรวงศึกษาธิการได้จัดโครงการการรู้สารสนเทศ (Information literacy) ของประชาชนที่เน้นการอ่านออก และเขียนได้มาโดยตลอด ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 จัดตั้ง "ที่อ่านหนังสือพิมพ์ภายในหมู่บ้าน" เพื่อเปิดโอกาสให้เด็ก และประชาชนในชนบทที่ไม่มีโอกาสศึกษาต่อในระดับสูงกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้อ่านหนังสือ และเขียนหนังสือเพื่อป้องกันการลืมหนังสือ เนื่องจากสาเหตุของความยากจน และการคมนาคมไม่สะดวก ต่อมาในปี พ.ศ. 2528 ได้เปลี่ยนชื่อเป็น ศูนย์การเรียนรู้ของหมู่บ้าน ซึ่งในปีเดียวกันนี้ได้กำหนดให้เป็นปีแห่งการอ่านออกและเขียนได้ (National Literacy Campaign) และ ในปีพ.ศ. 2541 พัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน จัดตั้งทั่วทั้งประเทศ จำนวน 8,691 ศูนย์ (Owusu-Boamong, 2007) ภายใต้การกับกำดูแลของสำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน (ซึ่งมีชื่อหน่วยงานเดิมว่า กรมการศึกษานอกโรงเรียน)

แหล่งการเรียนรู้ที่จัดตั้งขึ้นในชุมชนทั่วประเทศตามที่มีชื่อแตกต่างนั้น จะส่งผลให้กับประชาชนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ดังนี้คือ

1. เพื่อเป็นศูนย์กลางความรู้ของชุมชน
2. เพื่อเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ อาชีพต่างๆ ในชุมชน และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ อันจะนำไปสู่การปรับปรุงใช้ในการดำรงชีวิต
3. เพื่อเป็นแหล่งให้บริการข้อมูลข่าวสาร ให้คนในชุมชนเป็นผู้ทันต่อเหตุการณ์ในปัจจุบัน
4. เพื่อส่งเสริมและให้ประชาชนในชุมชนที่อยู่ห่างไกล ได้มีการเรียนรู้ตลอดเวลา อีกทั้งเป็นแหล่งที่ให้การศึกษาอย่างต่อเนื่องของชุมชน ในการสร้างนิสัยรักการอ่าน ตลอดทั้งให้ชุมชนได้รู้จักแสวงหาความรู้
5. เพื่อเป็นแหล่งเพิ่มพูนภูมิปัญญาของชาวบ้าน ทั้งในด้านการจัดเก็บและการประชาสัมพันธ์ชุมชน
6. เพื่อเป็นแหล่งที่ใช้ในการพัฒนาการวางแผนและจัดการโดยคนภายในชุมชน

จากการศึกษาและประเมินแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนในช่วงที่ผ่านมา พบว่า ขาดการจัดการและการบริหารแหล่งการเรียนรู้โดยเฉพาะการวางแผน ขาดงบประมาณในการสนับสนุน และขาดการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนที่ตั้งนั้นๆ (สุรัติ วิภักดิ์, 2542) อีกทั้งการประเมินผลศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ของ ยูเนสโก ยังพบว่าศูนย์แหล่งเรียนรู้ชุมชนระดับหมู่บ้านควรต้องมีการจัดทำการวิจัยเพื่อหารูปแบบที่เหมาะสม (UNESCO, 2001). นอกจากนั้นแล้ว ฉันทนา เวชโอสถศักดา (2551) ได้ศึกษาไอซีทีในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตลอดชีวิต: รูปแบบที่เหมาะสมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในปัจจุบันไม่สามารถสนองตอบต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง เพราะเป็นการจัดตั้งแบบสั่งการ (Top down approach) ขาดการทำงานที่ต่อเนื่องของรัฐ เนื่องจากนโยบายไม่แน่นอน ผู้ปฏิบัติงานไม่มีความรู้ในการจัดการแหล่งการเรียนรู้เท่าที่ควร สภาวะสิ่งแวดล้อมในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตไม่อำนวยในการจัดหาทรัพยากรที่ส่งเสริม สนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิตได้เพียงพอ เช่น ไม่มีแหล่งเพื่อช่วยในการเข้าถึงในการศึกษาหาความรู้ที่ได้จริง ตลอดทั้งวัสดุอุปกรณ์ที่จะเอื้อต่อการศึกษาตลอดชีวิตเช่น เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ ส่วนใหญ่รัฐจะให้กับ

ประชาชนในเมืองมากกว่าที่จะกระจายไปตามท้องถิ่นชนบท ทั้งยังขัดกับรัฐธรรมนูญในเรื่องการจัดการศึกษาว่าจะต้องจัดให้กับประชาชนให้ทั่วถึงและเท่าเทียบกัน

จากผลการศึกษาของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมาแล้วชี้ให้เห็นว่ารัฐควรจะต้องมีวิธีการในการดำเนินงานเพื่อให้เกิดการศึกษาตลอดชีวิตให้กับประชาชนได้อย่างจริงจัง เพื่อให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ สังคมเศรษฐกิจอย่างที่รัฐปรารถนาให้เกิดอย่างทั่วถึงทั้งในเมือง และชนบท แหล่งการเรียนรู้เป็นสถานที่ที่ให้ประโยชน์ต่อประชาชนดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น อีกทั้งยังเป็นแหล่งที่จะช่วยให้ประชาชนในระดับรากหญ้าซึ่งเป็นประชากรกลุ่มที่มีจำนวนมากของประเทศที่อาศัยอยู่ในชนบทได้เข้าถึงสารสนเทศตามที่ต้องการ เพื่อนำไปใช้ในการตัดสินใจการแก้ปัญหา การประกอบอาชีพ และการดำเนินชีวิตในชีวิตประจำวัน ยังสามารถเป็นช่องทางในการแก้ปัญหาของความไม่เท่าเทียบกันระหว่างคนเมืองกับคนในชนบท ในเรื่องการศึกษา แสวงหาความรู้และการรับข้อมูลข่าวสาร ทั้งนี้เพื่อลดความเหลื่อมล้ำของสังคมเมืองและชนบท (Digital Divide) อีกทางหนึ่ง

อย่างไรก็ตามการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนจำเป็นต้องควบคู่ไปกับการมีแหล่งการเรียนรู้เพื่อใช้ในการเรียนรู้ และเป็นแหล่งค้นคว้าของประชาชนในระดับรากหญ้า ควรพิจารณาปัจจัยต่าง ๆ ต่อการดำเนินการจัดแหล่งการเรียนรู้

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชน

ฉันทนา เวชโอสถศักดา (2551) ได้เสนอแนะการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ชุมชนตลอดชีวิตโดยใช้วิธีการแบบล่างขึ้นบน (Bottom-up approach) เป็นแนวคิดการพัฒนาชุมชนโดยทำงานร่วมกับชุมชน เน้นการศึกษาค้นคว้าเรียนรู้ร่วมไปกับชุมชน การทำงานลักษณะนี้มุ่งใช้วัฒนธรรมชุมชน ความเป็นอยู่ เป็นเครื่องมือเพื่อให้คนในชุมชนมารวมกลุ่มเพื่อมองปัญหาร่วมกัน วางแนวทางในการดำเนินงานร่วมกัน ผสมผสานอย่างกลมกลืนกับวัฒนธรรมเดิม ภูมิปัญญาเดิม ที่จะดำเนินการพัฒนาแก้ไขปัญหาวิถีชีวิตของตนเองได้ ดังขั้นตอนต่อไปนี้คือ

ขั้นตอนที่ 1 การวินิจฉัย และการวิเคราะห์ความต้องการของชุมชน (Investigates the needs of people) ต้องทำความเข้าใจปัญหาของชุมชนแต่ละแห่งและมีการศึกษาความต้องการที่แท้จริงของชุมชนนั้น ซึ่งแต่ละชุมชน มีความแตกต่างกันทั้งในด้านบริบทสังคม การศึกษา เศรษฐกิจ อาชีพ และภูมิศาสตร์ที่ตั้ง สิ่งเหล่านี้ไม่สามารถมองข้ามได้ เพราะว่าคนจะเกิดการเรียนรู้จากการแก้ปัญหาหรือเมื่อมีปัญหา (Knowles, 1990) ฉะนั้นในการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ควรต้องคำนึงปัญหาในชุมชน และสอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน โดยต้องยึดการมีส่วนร่วมของประชาชน ความต้องการของประชาชนและต้องกระทำอย่างต่อเนื่องเพื่อให้บรรลุในการศึกษาตลอดชีวิตนั้น

ขั้นตอนที่ 2 การปฏิบัติ (Practical aspects) ในด้านจัดกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนต้องคำนึงถึง

1) การสร้างแรงจูงใจ (Motivation) ให้กับผู้เรียน เพราะว่าการเรียนรู้ของคนส่วนใหญ่ เป็นผู้ใหญ่วัยทำงาน หรือผู้ที่รับผิดชอบครอบครัว ฉะนั้นผู้คนเหล่านี้มักจะอยากเห็นคุณค่าของการศึกษาตลอดทั้งการมีประสบการณ์ ต้องการเห็นจุดมุ่งหมายของการเรียนว่าจะนำไปใช้ทำอะไร ซึ่งการสร้างแรงกระตุ้นเป็นการจูงใจให้ผู้เรียนต้องการเรียนรู้และผู้เรียนสามารถที่จะเป็นกำหนดขบวนการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง (Wlodkowski,1999)

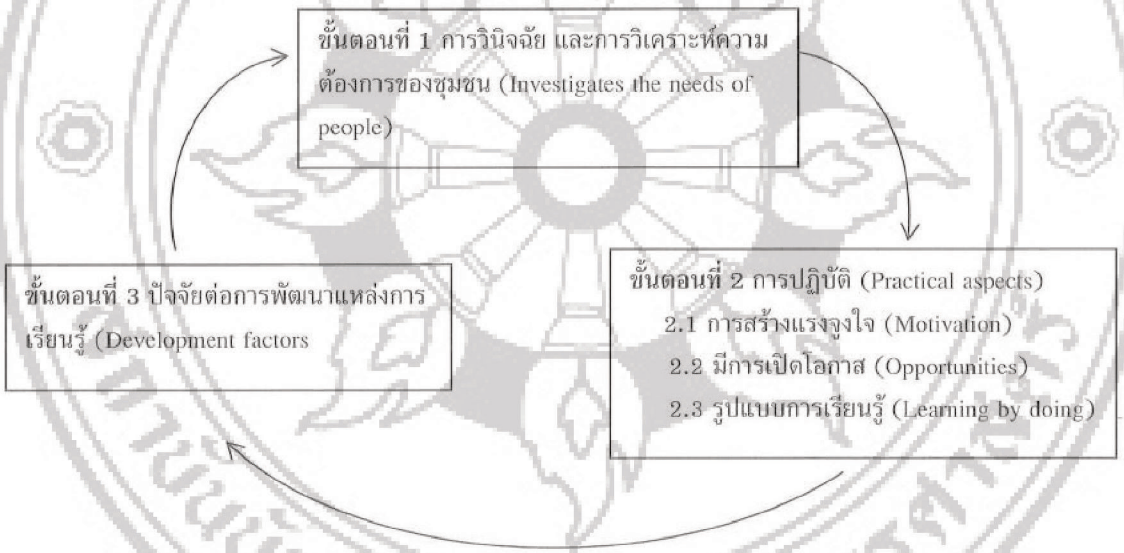
2) มีการเปิดโอกาส (Opportunities) ให้กับชุมชนได้เรียนรู้ในสิ่งใหม่ ๆ ด้วยการเรียนรู้ด้วยตนเอง หรือเป็นกลุ่มเช่น เรียนรู้ในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ทั้งนี้ต้องมีการจัดเตรียมเครื่องมือ วัสดุ อุปกรณ์การเรียนรู้ให้พร้อม โดยเฉพาะการเรียนรู้ด้วยตนเองเนื่องจากผู้เรียนได้มีเวลาในการเรียนรู้ด้วยการไม่กำหนดเวลา ผู้เรียนสามารถ

เรียนได้ตามวันเวลาที่ผู้เรียนต้องการเรียน เป็นการสร้างความมั่นใจให้กับผู้เรียน

3) รูปแบบการเรียนรู้ (Learning style) เป็นการเรียนรู้โดยการกระทำ (Learning by doing) เน้นการเรียนรู้ควบคู่กับการปฏิบัติ หรือ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ต้องผสมผสานเข้ากับงานหรือปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 3 ปัจจัยต่อการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ (Development factors) เนื่องจากผู้เรียนเป็นวัยผู้ใหญ่จะมีแนวทางในการเรียนรู้ที่ยึดปัญหาเป็นศูนย์กลาง (Problem-centered) มากกว่าการยึดเนื้อหาสาระเป็นศูนย์กลาง (Subject-centered) โดยนำเอาการดำเนินชีวิต และประสบการณ์ปรับเข้ากับขบวนการเรียนรู้ ทำให้ทราบตนเองว่าจะเรียนไปเพื่ออะไร และมีวัตถุประสงค์ในการเรียนอย่างไรจึงจะประสบความสำเร็จในการศึกษา ฉะนั้นผู้เรียนในวัยผู้ใหญ่มีความสามารถในการเลือกแผนการเรียนที่มีประสิทธิภาพ โดยใช้ประโยชน์จากแหล่งวิทยาการต่างๆ มีความคิดริเริ่ม และมีทักษะการวางแผนอย่างดี อีกทั้งใช้ประสบการณ์จากภายในตัวของผู้เรียนแล้วเชื่อมต่อกับความรู้ใหม่เกิดแนวคิดที่จะพัฒนากิจกรรม และสิ่งใหม่ๆ ขึ้นได้

ฉะนั้นขั้นตอนการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้โดยใช้วิธีการแบบล่างขึ้นบน (Bottom-up approach) มีรูปแบบดังนี้คือ

จากรูปภาพประกอบนี้ชี้ให้เห็นการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ต้องเริ่มจาก ขั้นตอนที่ 1 การวินิจฉัย และการวิเคราะห์ความต้องการของชุมชน หรือปัญหาที่เกิดในชุมชน จากนั้นเป็นขั้นตอนที่ 2 เป็นภาคปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการสร้างแรงจูงใจ การให้โอกาสกับชุมชนได้เรียนรู้ โดยควบคู่ไปกับการลงมือปฏิบัติ และขั้นตอนที่ 3 เป็นขั้นตอนสุดท้าย ในการพัฒนาแหล่งสารสนเทศ โดยชุมชนได้ใช้ประสบการณ์และความรู้ที่มีอยู่ในตัวแล้วเชื่อมโยงกับความรู้ใหม่ ทำให้เกิดแนวคิดใหม่ๆ ในการพัฒนากิจกรรม หากยังมีปัญหาข้อขัดข้องก็สามารถเริ่มที่ขั้นตอนที่ 1 อีกครั้ง แล้ววนรอบไปเรื่อยๆ

สังคมแห่งการเรียนรู้ เป็นกระบวนการทางสังคมที่จะส่งเสริมให้บุคคลในชุมชนและสังคมเกิดการเรียนรู้โดยผ่าน แหล่งการเรียนรู้ สื่อ เทคโนโลยีสารสนเทศ องค์ความรู้ต่างๆ เพื่อสร้างความรู้ทักษะ มีระบบการจัดการความรู้ และระบบการเรียนรู้ที่ดีมีการถ่ายทอดความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันทุกภาคส่วนในสังคม (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ม.ป.ป.) ใช้ความรู้เป็น

เครื่องมือในการเลือกและตัดสินใจเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาอย่างเหมาะสม ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะส่งเสริมและสนับสนุนการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ เพื่อสร้างโอกาสการเข้าถึงการเรียนรู้ของประชาชนในระดับรากหญ้า คำนึงถึงชุมชนที่ต้องการจัดตั้ง ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ในการทำงานกับชุมชนนั้น ต้องสร้างความเข้าใจให้กับชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และสมาชิกในชุมชนได้รู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง อีกทั้งได้รับประโยชน์ร่วมกัน อันจะเป็นผลดีต่อชุมชนและมีแนวคิดร่วมกันพัฒนาด้วยความมุ่งมั่น เพื่อสืบสานความคิดให้กับคนรุ่นลูกหลาน และสร้างคนรุ่นใหม่ต่อไป

บรรณานุกรม

เรวัฒน์ สุธรรม. (2533). ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน แหล่งเพิ่มพูนภูมิปัญญาชาวชนบท. *ห้องสมุด*, 34(3), 47-51.

วิจิตร ศรีสอ้าน. (2008). *นโยบายการพัฒนาความมั่นคงแห่งชาติของกระทรวงศึกษาธิการ.* Retrieved November 17, 2551, from http://media.thaigov.go.th/pageconfig/viewcontent/viewcontent1.asp?pageid=471&parent=468&directory=1818&pagename=content2&contents=14387.

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (ม.ป.ป.). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2440.* Retrieved มกราคม 23, 2551, from http://www.senate.go.th/eng/T-E_Senate/t_home.htm.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2545). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2549). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10.* Retrieved November 3, 2008, from http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=139o.th

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (ม.ป.ป.). *กรอบทิศทางการพัฒนาการศึกษาตามแผนการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับร่าง) 2545-2559.* กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (ม.ป.ป.). *หลักการพิจารณาคัดเลือกหน่วยงานหรือชุมชนเพื่อประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติ เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ต้นแบบ.* Retrieved พฤศจิกายน 6, 2551, from http://www.onec.go.th/news46/pr/n_pr/n_49/n_490602.htm

สุรัติ วิภักดิ์. (2542). *สภาพและปัญหาในการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ เขตการศึกษา 10 ตามทรรศนะของผู้บริหารศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอและครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชน.* มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.

อัมพร พงษ์กังสนานันท์. (ม.ป.ป.). *แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน : วิชา กญ. 711 การศึกษาตลอดชีวิต* Retrieved 23 พฤศจิกายน, 2551, from http://edu.swu.ac.th/ae/websnong/web01/web451/thai%20lifelong.htm

อุดมการ สมานประชาธรรม. (2539). ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน: สรีระหนึ่งของสังคมการเรียนรู้. *วิทยาจารย์*, 94(4), 75-77.

Knowles, S. (1975). *Self-directed learning : A guide for learners and teachers.* Chicago: Association Press.

Owusu-Boamong, A. (2007). *Compilation of data on Non formal education provision and policies: Country profile prepared for the Education for All Global Monitoring Report 2008 Education for All by 2015: will we make it?* Retrieved January 23, 2008, from http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001555/155562e.pdf

UNESCO. (2001). *Technical workshop on basic education and lifelong learning for gender equality through CLCs.* Retrieved July 11, 2006, from http:unesdoc.unesco.org/images/0012/001237/123773eo.pdf

Wech-O-Sotsakda, C. (2008). *ICT in community - based Lifelong learning center: Model for the Northeast Thailand.* Unpublished doctoral dissertation, Auckland University of Technology, Auckland, New Zealand.